

Rast desničarskog ekstremizma u Crnoj Gori: Građanska država na ispitu

autori/ke:

Biljana Papović • Milica Kovačević

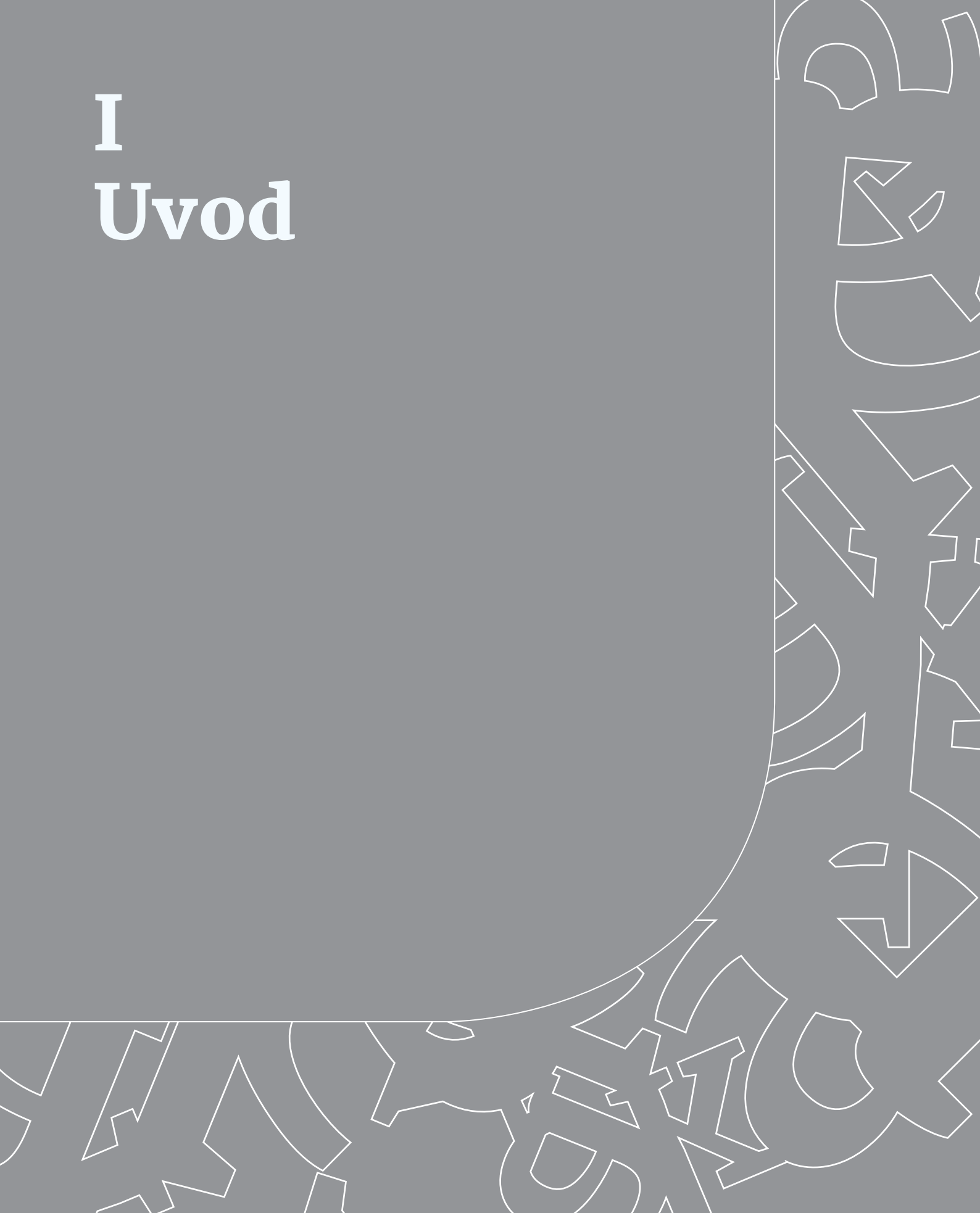

Ovaj dokument je finansiran grantom Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država. Mišljenja, nalazi i zaključci koji su ovdje navedeni pripadaju autorima i ne odražavaju nužno mišljenja, nalaze i zaključke Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država

Rast desničarskog
ekstremizma u
Crnoj Gori:
**Građanska
država na
ispitu**

Podgorica,
februar 2021

I Uvod

Crna Gora je nakon obnove nezavisnosti Ustavom definisana kao građanska država, čiji su svi građani jednaki u pravima i gdje grupni identiteti poput vjere i nacije nikome ne garantuju veća prava u odnosu na druge.

U prethodnih 15 godina je građanska država bila omiljena fraza državnika i političara. Naslušali smo se lijepih govora o multivjerskom i multinacionalnom skladu, ponavljale su se fraze o multikulturnom biću Crne Gore, iznova se najavljivala i afirmacija i valorizacija ovog identiteta Crne Gore... No, u praksi, izbori su se odvijali gotovo svake godine, a promocija nacionalizma se svaki put pokazala kao izvrstan agens za mobilizaciju i homogenizaciju biračkog tijela.

Problem rasta etnonacionalizma i s njim povezane radikalizacije je u posljednjih nekoliko godina postao izuzetno vidljiv. Njegove manifestacije su ekstremna politička polarizacija, snaženje desničarskih ideja i u političkim partijama i u drugim organizacijama i grupama, sve veće miješanje vjerskih zajednica u javni život, te ekspanzija nasilja u javnom diskursu i u javnom prostoru. Odgovor nadležnih na ove probleme je najčešće bio ćutanje i ignorisanje. Incidenti motivisani vjerskom i etničkom mržnjom ostavljeni su van sudskih statistika i u zoni prekršaja javnog reda. Dok su se kod nas širile ekstremističke ideologije i povećavao broj radikalnih grupa i pojedinaca, lakše je bilo skrenuti pažnju i baviti se nasilnim ekstremizmom u Siriji i Ukrajini. Problem je toliko narastao da više nema dovoljno velikog tepiha koji bi ga sakrio.

Centar za demokratsku tranziciju (CDT) je uz podršku Biroa za borbu protiv međunarodne trgovine drogom i sprovođenje zakona (INL) State Departmenta pripremio ovaj izvještaj o stanju desničarsko etnonacionalističkog ekstremizma u Crnoj Gori. On se sastoji iz analize šireg zakonodavnog i institucionalnog okvira koji se odnosi na zaštitu ljudskih prava, zabranu mržnje i diskriminacije, i kažnjavanje ovakvih ponašanja, analize percepcija građana dobijenih ispitivanjem javnog mišljenja, markiranja upečatljivih incidenata motivisanih vjerskom i/ili etničkom mržnjom, analize pravosudnih statistika koje se tiču kaznene politike u ovoj oblasti. Na kraju su date i najvažnije preporuke za unapređenje stanja. Nadamo se da će i ovaj izvještaj i preporuke sadržane u njemu koristiti donosiocima odluka u radu na unapređenju propisa, strategija i institucija usmjerenih na očuvanje građanskog koncepta Crne Gore.

II

Pravni i institucionalni okvir

1 — Ustav Crne Gore, član 1

2 — Ustav Crne Gore, član 17

Crna Gora je po svome Ustavu građanska, demokratska i država socijalne pravde, zasnovana na vladavini prava.¹ Svi građani jednaki su pred zakonom, i uživaju jednaku zaštitu svojih prava i sloboda. Prava i slobode građana ostvaruju se na osnovu Ustava, zakona i potvrđenih međunarodnih sporazuma.²

Crna Gora je ratifikovala ključne međunarodne ugovore o ljudskim pravima, uključujući Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i njen Protokol 12 koji se odnosi na opštu zabranu diskriminacije, Konvenciju UN o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije, Pakt o građanskim i političkim pravima i Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Glavni instrumenti zaštite prava manjina Savjeta Evrope, Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima i Okvirna konvencija zaštite nacionalnih manjina, kao i konvencije o antidiskriminaciji Međunarodne organizacije rada, takođe su ratifikovani. Kada je riječ o govoru mržnje, Crna Gora je ratifikovala Dodatni protokol uz Konvenciju o računarskom kriminalu, a koji govori o kažnjavanju akata rasizma i ksenofobije koji su učinjeni putem računarskih sistema.

Crna Gora Ustavom propisuje primat međunarodnog prava u odnosu na nacionalno zakonodavstvo. Odredbe zaključenih, potvrđenih i objavljenih međunarodnih ugovora primjenjuju se neposredno kada neko pitanje uređuju drugačije od nacionalnog zakonodavstva.³

3 — Ustav Crne Gore, član 9

..... Zabrana diskriminacije

Antidiskriminacione norme, zbog nacionalne, etničke, rasne i vjerske pripadnosti, ili pripadnosti manjinskom narodu predmet su crnogorskog Ustava i niza posebnih zakona koji tretiraju ova pitanja. To su prije svega Krivični Zakonik Crne Gore, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o manjinskim pravima i slobodama, Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda, ali i neki opšti zakoni kao Zakon o radu, Zakon o državnim službenicima i namještenicima, Zakon o medijima, Zakon o izboru odbornika i poslanika, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, i dr. crnogorsko zakonodavstvo koje uređuje područje zabrane diskriminacije, usklađeno je sa Direktivama EU.⁴

4 — U oblasti koju pokriva ovaj izvještaj, posebno je važna Direktiva 2000/43/EZ o primjeni načela ravnopravnosti osoba bez obzira na njihovo rasno ili etničko porijeklo

U crnogorskom zakonodavstvu osnov diskriminacije uglavnom je postavljen kumulativno, pa je u opisu djela ili definiciji norme objedinjena nacionalna, etnička, rasna, vjerska pripadnost, a često i političko opredjeljenje, pol, rodni identitet, seksualna orijentacija i sl. Problem predstavlja to što se i pravosudna statistika vodi kumulativno, pa nije moguće dobiti precizne podatke koliko je bilo krivičnih djela ili prekršaja po svakom od osnova pojedinačno. Takođe, u pravosudnoj statistici nijesu razdvojena krivična djela u kojima je motiv mržnja, iako Krivični Zakonik zločine iz mržnje smatra kvalifikovanim oblikom djela. Dostupna statistika postoji samo za osnovno krivično djelo, čime je onemogućeno praćenje motiva izvršioca, a samim tim i podaci o zločinima iz mržnje nijesu dostupni.

Krovni zakon koji se na sistemski način bavi pitanjem diskriminacije je Zakon o zabrani diskriminacije. Ovaj Zakon tretira različite pojavne odlike diskriminacije, modele institucionalne zaštite (Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, sudska zaštita, inspeksijski nadzor), te način ostvarivanja zaštite. Promocija jednakosti predviđena je kao vrsta preventivnog mehanizma, što je u skladu sa EU Direktivama u ovoj oblasti.⁵ Ovim zakonom predviđena je prekršajna odgovornost pravnih lica i novčano kažnjavanje, za određene oblike diskriminatornog ponašanja.

5 — Direktiva 2000/43/EZ

Ustav Crne Gore zabranjuje izazivanje ili podsticanje mržnje po bilo kom osnovu i zabranjuje svaku neposrednu ili posrednu diskriminaciju, bez obzira na osnov. Uvođenje posebnih mjera koje su usmjerene na stvaranje uslova za nacionalnu, rodnu i ukupnu ravnopravnosti i zaštita lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju, ne smatra se diskriminacijom.⁶ Najveći dio ustavnih garancija pojedinih prava i sloboda obezbjeđuje se svim licima, na nediskriminatorni način.

6 — Ustav Crne Gore, član 8

Zakonska definicija diskriminacije postavljena je široko, kao "svako pravno ili faktičko pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, promjeni pola, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji i/ili interseksualnim karakteristikama, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bračnom ili porodičnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima."⁷

7 — Zakon o zabrani diskriminacije, član 2 ("Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017)

Ustavom Crne Gore propisano da se neće smatrati diskriminacijom propisi i uvođenje posebnih mjera koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju. Tako se pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica garantuje pravo na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima čine značajan dio stanovništva, shodno principu afirmativne akcije. Ovo pravo, međutim, nije dosljedno pretočeno u izbornu zakonodavstvo. Uspostavljen je specifičan sistem afirmativne akcije koji podrazumijeva različite izborne pragove za različite zajednice, kako bi se garantovao prolaz u parlament. Nažalost, ovaj mehanizam je isključio jedino Rome, koji prema posljednjem popisu imaju gotovo isti udio u populaciji kao i Hrvati, ali nemaju iste povlašćene uslove za ulazak u parlament.⁸

8 — http://www.cdtmn.org/wp-content/uploads/2018/11/policy_Legitimitet-izbora-24-10-18.pdf

Diskriminacija i izazivanje mržnje u krivičnom zakonodavstvu

Krivični Zakonik Crne Gore predviđa niz krivičnih djela koja se tiču povrede ravnopravnosti i slobode izražavanja nacionalne ili etničke pripadnosti.

Definicija krivičnog djela „izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje“ obuhvata zabranu javnog podsticanja nasilja ili mržnje prema grupi ili članu grupe koja je određena na osnovu rase, boje kože, religije, porijekla, državne ili nacionalne pripadnosti. Zakonodavac je istim članom obuhvatio i zabranu javnog odobravanja, negiranja postojanja ili značajnog umanjenja težine krivičnih djela genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina, na način koji može dovesti do nasilja ili izazvati mržnju prema grupi lica ili članu grupe, ukoliko su ta krivična djela utvrđena pravosnažnom presudom suda u Crnoj Gori ili međunarodnog krivičnog suda. Predviđena zatvorska kazna za ovo djelo je do pet, tj. osam godina. Teža kazna predviđa se ukoliko je djelo učinjeno zloupotrebom službenog položaja, do 10 godina.⁹

9 — Krivični Zakonik Crne Gore, član 370

Diskriminacija je posebno inkriminisana kroz krivično djelo “rasna i druga diskriminacija”. Za kršenje ljudskih prava i sloboda zajemčenih važećim zakonodavstvom, predviđena je zatvorska kazna do 5 godina. Kao osnov diskriminacije zakonodavac je obuhvatio više motiva, kao što su: pripadnost naciji, rasi, veri, pol, jezik, obrazovanje, socijalno poreklo, seksualna orijentacija, rodni identitet, imovno stanje, invaliditet ili druga lična svojstva. Zabranjeno je takođe širenje netrpeljivosti ili ideje o superiornosti jedne rase nad drugom, kao i proganjanje organizacija koje se zalažu za ravnopravnost. Težim oblikom djela smatra se takođe ako je učinjeno zloupotrebom službenog položaja.¹⁰

10 — Krivični Zakonik Crne Gore, član 443

Za povredu ravnopravnosti, u smislu uskraćivanja ili ograničenja ljudskih prava, zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovijesti razlika u pogledu političkog ili drugog ubjeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, invaliditeta, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva predviđena je kazna zatvora do tri godine. Ukoliko je ovo djelo učinjeno iz mržnje “zbog rase, boje kože, religije, porijekla, državne ili nacionalne pripadnosti” predviđena je teža zatvorska kazna, do pet godina.¹¹

11 — Krivični Zakonik Crne Gore, član 159

Za povredu slobode izražavanja nacionalne ili etničke pripadnosti, ili prisiljavanje nekog da se izjasni o ovoj pripadnosti, predviđena je novčana, ili kazna zatvora do 1 godine.¹²

12 — Krivični Zakonik Crne Gore, član 160

Ugrožavanje sigurnosti prijetnjom napadom na život i tijelo učinjeno iz mržnje, predstavlja kvalifikovani oblik ovog djela, pa je predviđena teža kazna, do tri godine zatvora.¹³

13 — Krivični Zakonik Crne Gore, član 168

Za nasilničko ponašanje i fizički obračun na sportskoj priredbi ili javnom skupu, što obuhvata i izazivanje nacionalne, rasne, vjerske ili druge mržnje ili netrpeljivosti koja je zasnovanu na nekom diskriminatornom osnovu predviđena je kazna zatvora do pet godina i novčana kazna.¹⁴

14 — Krivični Zakonik Crne Gore, član 399a

U krivičnom Zakoniku, osim posebnih antidiskriminacionih krivičnih djela, zakonodavac je predvidio kao posebno otežavajuću okolnost za odmjeravanje kazne, ako je neko krivično djelo učinjeno iz mržnje.¹⁵

15 — Krivični Zakonik Crne Gore, član 42a

Krivični zakonik predviđa i djelo povrede ugleda Crne Gore¹⁶ za koje je predviđena kazna zatvora, i povrede ugleda naroda, nacionalnih manjina i nacionalnih zajednica, za koje prijete novčana kazna.¹⁷

16 — Ustav Crne Gore, član 198

17 — Ustav Crne Gore, član 199

Govor mržnje

Govor mržnje definisan je zakonom kao "svaki oblik izražavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja koji širi, raspiruje, podstiče ili pravda diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, ksenofobiju, rasnu mržnju, anti-semitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina."¹⁸ Za upotrebu govora mržnje predviđena je prekršajna odgovornost, i to novčana kazna.¹⁹

18 — Zakon o zabrani diskriminacije, član 9a ("Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017)

Zakonom o javnom redu i miru govor mržnje je prepoznat kao prekršaj kojim se narušava javni red i mir na javnom mjestu.

19 — Zakon o zabrani diskriminacije, član 34a ("Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017)

Zaštita manjinskih prava

Ustav posebno tretira prava i slobode manjinskih naroda i štiti njihov identitet. Pripadnici manjinskih naroda mogu izraziti i čuvati, kao i javno ispoljiti svoju nacionalnu, etničku, kulturnu ili vjersku posebnost. Slobodni su u isticanju nacionalnih simbola, kao i obilježavanju nacionalnih praznika, upotrebu jezika i pisma. U sredinama gdje je učešće manjinskih naroda izraženo, postoji mogućnost školovanja i vođenja sudskih i drugih administrativnih postupka na maternjem jeziku manjina. Manjinama je omogućena politička zastupljenost u nacionalnom i lokalnim parlamentima, i srazmjerna zastupljenost u javnoj upravi.²⁰

20 — Ustav Crne Gore, član 79

Zakon o manjinskim pravima i slobodama kao manjinski narod i drugu manjinsku nacionalnu zajednicu, određuje svaku "grupu državljana Crne Gore, brojčano manju od ostalog preovlađujućeg stanovništva, koja ima zajedničke etničke, vjerske ili jezičke karakteristike, različite od ostalog stanovništva, istorijski je vezana za Crnu Goru i motivisana je željom za iskazivanjem i očuvanjem nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta." Pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica ravnopravni su sa drugim državljanima i uživaju jednaku zakonsku zaštitu. Svaka povreda prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica protivzakonita je i kažnjiva.²¹

21 — Zakon o manjinskim pravima i slobodama ("Sl. list RCG", br. 31/2006, 51/2006 - odluka US i 38/2007 i "Sl. list CG", br. 2/2011, 8/2011 - ispr. i 31/2017)

Manjinski narodi uživaju i posebnu krivično pravnu zaštitu. Ukoliko krivično djelo “izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje” dovede do težih posljedica za zajednički život naroda, nacionalnih manjina ili etičnih grupa koje žive u Crnoj Gori, Krivični zakonik to smatra kvalifikovanim oblikom, za koji je predviđena kazna zatvora do deset godina.²²

22 — Krivični Zakonik, član 370

23 — Krivični Zakonik, član 158

24 — Krivični Zakonik, član 198

Manjinama se ne smije uskratiti ili ograničiti pravo na upotrebu jezika i pisma.²³ Zabranjena je i povreda ugleda naroda, manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.²⁴

Sloboda vjeroispovijesti

Ustav Crne Gore jemči svakom građaninu slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, i ostavlja mogućnost izbora o eventualnoj promjeni vjere. Građani nijesu dužni da se izjašnjavaju o svom vjerskom opredjeljenju. Sloboda ispoljavanja vjerskih uvjerenja može se ograničiti samo u izuzetnim slučajevima, kada je to potrebno radi zaštite zdravlja i života, javnog reda i mira ili drugih Ustavom garantovanih prava.²⁵

25 — Ustav Crne Gore, član 46

Nasilna asimilacija pripadnika manjinskih naroda je zabranjena, i u tom smjeru uživaju posebnu zaštitu države.²⁶

26 — Ustav Crne Gore, član 80

Institucionalni okvir za zaštitu ljudskih prava i sloboda

Osnov zaštite ljudskih prava i sloboda čine institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, sudska vlast i inspeksijske službe. Uz to, postoji niz institucija koje se bave zaštitom ljudskih prava, i teže smanjenju diskriminacije u crnogorskom društvu, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, Agencija za zaštitu ličnih podataka i slobodan pristup Informacijama, Savjet za građansku kontrolu rada policije u Crnoj Gori itd.

Ustavom Crne Gore propisana je jednaka pravna zaštita prava i sloboda za sve građane, i pravo na pravni lijek. Zakonikom o krivičnom postupku, propisan je postupak po pravnim lijekovima, redovnim i vanrednim. Redovni pravni lijekovi su žalba na presudu prvostepenog suda, žalba na presudu drugostepenog suda i žalba na rješenje. Vanredni pravni lijekovi su zahtjev za ponavljanje krivičnog postupka, zahtjev za vanredno ublažavanje kazne i zahtjev za zaštitu zakonitosti.

Zakon o parničnom postupku predviđa mogućnost za ponavljanje parničnog postupka po osnovu presude Evropskog suda za ljudska prava, u kojoj je utvrđena povreda prava garantovanih Evropskom konvencijom.

Ustavni sud je nadležan da odlučuje o ustavnim žalbama zbog povrede ljudskih prava i sloboda, nakon što se iscrpe sva ostala djelotvorna pravna sredstva. Jednako, Ustavni sud je ovlašćen da po predlogu ovlašćenih institucija, inicijativi svakog lica ili po službenoj dužnosti pokreće postupak ocjene ustavnosti i zakonitosti tj. saglasnosti sa Ustavom i potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore²⁷ je Ustavom definisan kao nezavistan i samostalan organ, čiji je zadatak da štiti i unapređuje ljudska prava i slobode, kada su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem organa javne vlasti. Kada je u pitanju oblast zaštite od diskriminacije njegova nadležnost se odnosi na cjelokupni privatni i javni sektor. Zaštitnik je ustanovljen kao institucionalni mehanizam za zaštitu od diskriminacije i nacionalni mehanizam za zaštitu lica lišenih slobode od mučenja i drugih oblika surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Zaštitnik, uz saglasnost diskriminisanog lica, postupa i preduzima mjere za zaštitu od diskriminacije. Kad ocijeni da je to neophodno, Zaštitnik pred sudom pokreće postupak za zaštitu od diskriminacije ili se u tom postupku, kao umještač, pridružuje diskriminisanom licu.²⁸

27 — Ustav Crne Gore, član 81

28 — Zakon o Zaštitniku/ ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore ("Sl. list CG", br. 42/2011 i 32/2014)

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava vrši poslove unapređenja i promocije ljudskih prava i sloboda i zaštitu od diskriminacije, praćenja implementacije antidiskriminacionog zakonodavstva, edukaciju i promociju antidiskriminatornog ponašanja, praćenja ostvarivanja i zaštitu prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, postizanje rodne ravnopravnosti, kao i zaštite prava vjerskih zajednica u Crnoj Gori.

Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore razmatra predloge zakona, drugih propisa i opštih akata i druga pitanja koja se odnose na: slobode i prava čovjeka i građanina, sa posebnim osvrtom na manjinska prava, primjenu potvrđenih međunarodnih akata, prati ostvarivanje dokumenata, mjera i aktivnosti za unapređivanje nacionalne, etničke i druge ravnopravnosti.

..... Nasilni ekstremizam

Fenomen nasilnog ekstremizma i radikalizma tretiran je Strategijom suzbijanja nasilnog ekstremizma 2016-2018. godine, sa pratećim akcionim planom, nakon čega je donijet Prelazni Akcioni plan za 2019. godinu. U februaru 2020. godine usvojena je Strategija prevencije i suzbijanja radikalizacije i nasilnog ekstremizma za period 2020-2024. godine, s Akcionim planom za 2020.

Nova Strategija kao glavni strateški cilj postavlja povećanu otpornost društva, bolji odgovor institucija i snažniju međunarodnu poziciju Crne Gore u borbi protiv radikalizma i nasilnog ekstremizma. Na planu prevencije, ukazuje se na značaj aktivnosti koje su usmjerene na dijalog i prevenciju konflikta, jačanje dobre uprave, ljudskih

29 — Strategija prevencije i suzbijanja radikalizacije i nasilnog ekstremizma za period 2020-2024. godine, s Akcionim planom za 2020. godinu. Dostupno na <https://www.gov.me/pretraga/220340/Usvojena-Strategija-prevencije-i-suzbijanja-radikalizacije-i-nasilnog-ekstremizma-za-period-2020-2024-godine-s-Akcionim-planom-z.html>. Pristupljeno 31.01.2021.

30 — Krivični zakonik Crne Gore, član 449b

31 — Strategija prevencije i suzbijanja radikalizacije i nasilnog ekstremizma za period 2020-2024. godine, s Akcionim planom za 2020. godinu. Dostupno na <https://www.gov.me/pretraga/220340/Usvojena-Strategija-prevencije-i-suzbijanja-radikalizacije-i-nasilnog-ekstremizma-za-period-2020-2024-godine-s-Akcionim-planom-z.html>.

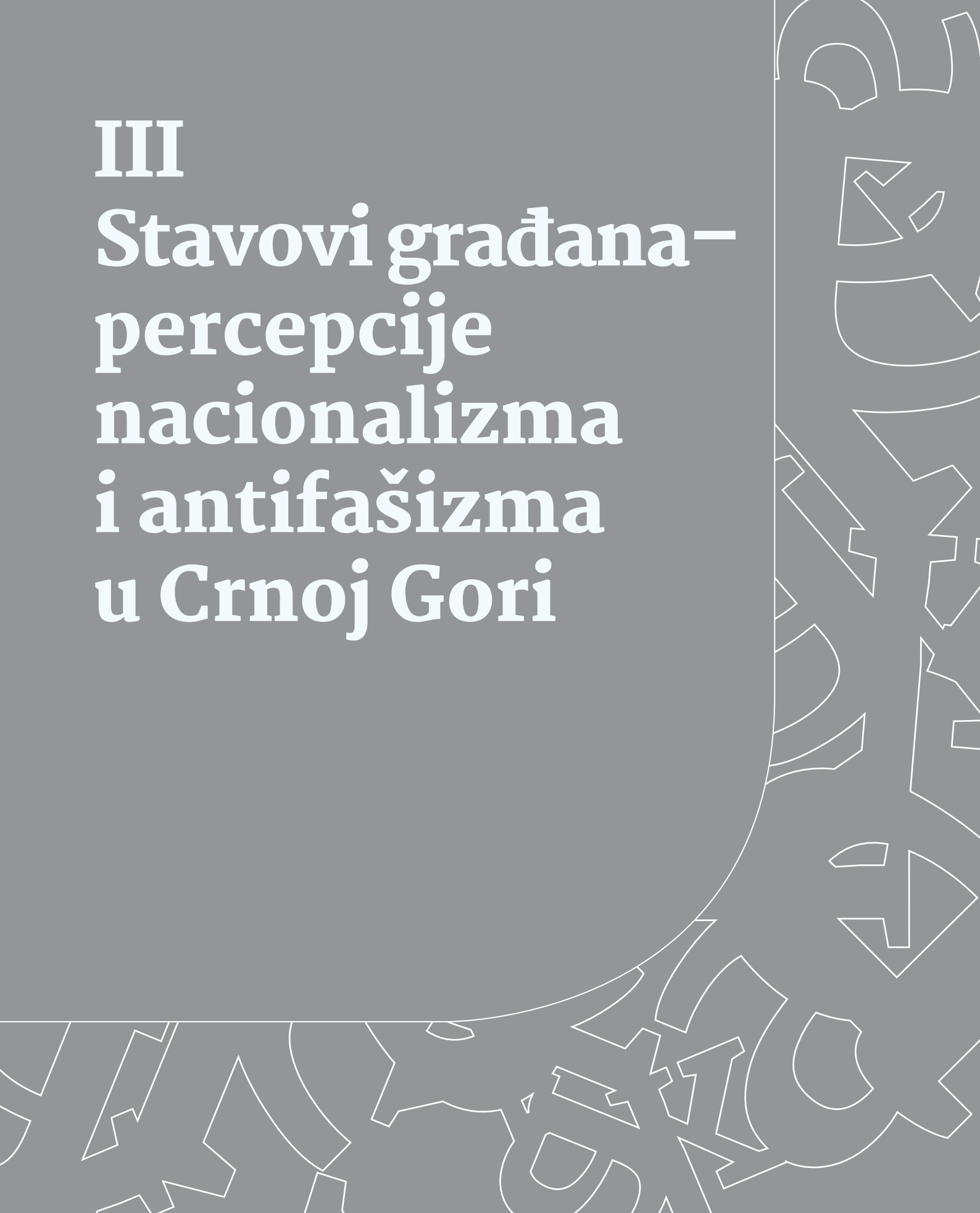
prava i vladavine prava, uključivanje lokalnih zajednica, osnaživanje mladih, rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena, obrazovanje, razvoj vještina i olakšavanje zapošljavanja, strateške komunikacije, podizanje svijesti po pitanju upotrebe interneta i socijalnih medija. Takođe, naglašava se važnost daljeg jačanja saradnje između državnih institucija, organizacija civilnog društva, vjerskih zajednica, akademske zajednice i medija.²⁹

Na strani represije, Krivičnim zakonikom je propisano više krivičnih djela u oblasti terorizma, a od 2015. godine je učešće na stranim ratištima definisano kao krivično djelo³⁰.

Međutim, Strategija prepoznaje da da nosioci ove prijetnje nijesu samo „strani borci“, već i druge kategorije lica, koja ne mogu biti podložna represivnim mjerama. Riječ je o radikalizovanim licima koja svoj ekstremizam nijesu ispoljila odlaskom na strana ratišta, već bi mogla da izvrše nasilne akte u Crnoj Gori ili drugim državama.³¹

III

**Stavovi građana-
percepcije
nacionalizma
i antifašizma
u Crnoj Gori**

Agencija DeFacto Consultancy je za potrebe CDT-a u periodu od 16. septembra do 18. oktobra 2020. godine na uzorku od 1000 ispitanika CATI tehnikom sprovedla ispitivanje javnog mišljenja na temu percepcija etnonacionalizma i antifašizma u Crnoj Gori.

Iako na nekim osnovnim pitanjima djeluje kao da postoji široki društveni konsenzus o konceptu demokratije, podršci konceptu građanske države i dobrim interetničkim odnosima, dublja analiza odgovora na konkretnija pitanja baca svjetlo na evidentne pukotine i polarizaciju društva, koja se ogleda u izraženoj podijeljenosti oko nekih pitanja ili kontradiktornostima u odgovorima.

Tako u Crnoj Gori žive građani koji žele demokratiju i građansku državu i interetničke odnose ocjenjuju dobrima, dok se u isto vrijeme snažno identifikuju sa nacijom, baštine etnonacionalističke ideje, vjeruju u superiornost svoje religije i plaše se etničkih sukoba.

Ubjedljiva većina ispitanika preferira dijalog u odnosu na nasilje. Ipak, ne smije se nikako zanemariti visok procenat onih koji opravdavaju nasilje, kao odgovor na nepravdu ili u cilju zaštite svoje vjere. Visoki stepen tolerancije na nasilje prema drugima i spremnost na agresivnu "zaštitu" sopstvenih vrijednosti ozbiljan je pokazatelj radikalizacije društva.

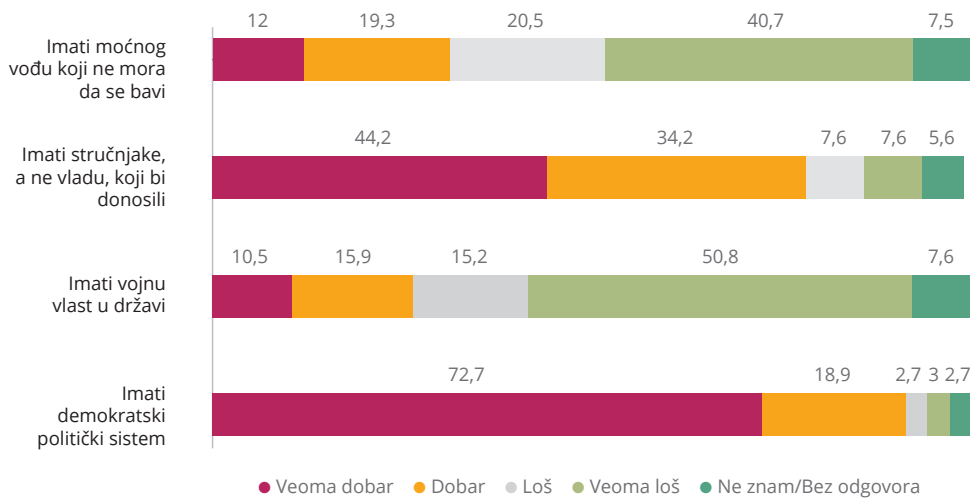
Skoro 70% ispitanika smatra da niko nije pobijedio u II svjetskom ratu ili ne zna ili ne želi da odgovori na to pitanje. Polarizacija je izražena i kada se postave pitanja o ratovima i ratnim zločinima iz 90-tih godina XX vijeka.

..... Percepcija demokratije

Istraživanje je pokazalo da većina ispitanika ne preferira autoritarne oblike političkog upravljanja, iako je značajan procenat onih koji manje ili više odobravaju vojnu vlast ili sistem kojim upravlja „moćni“ vođa.

Demokratski politički sistem je 91,6% ispitanika ocijenilo kao veoma dobar i dobar način upravljanja. Međutim, tek je njih 57,3% kazalo da je zadovoljno načinom funkcionisanja demokratije u Crnoj Gori.

Nakon demokratskog, ispitanici najviše vrednuju ekspertski sistem upravljanja – 78,4% njih smatra veoma dobrim i dobrim imati stručnjake koji bi donosili odluke prema tome što ocjenjuju kao najbolje za državu, a ne vladu.

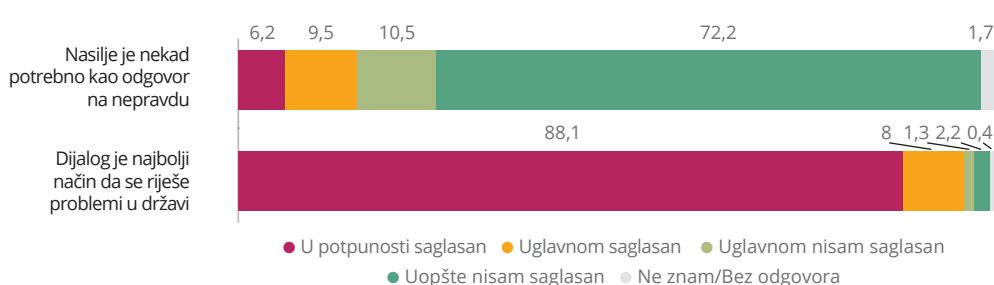
Grafik 1: Šta mislite o sljedećim načinima upravljanja našom državom?

Najslabije su ocijenjeni autoritarni i militaristički sistem, međutim dio ispitanika i ove oblike upravljanja visoko vrednuje. Tako je skoro trećina ispitanika (31,3%) autoritarni sistem ocijenila kao veoma dobar i dobar, a oko četvrtina (26,4%) je tako ocijenila militaristički sistem. Dodatno, 16,1% ispitanika smatra da je u redu na određeno vrijeme suspendovati ljudska prava, ako to zahtijeva viši cilj.

Iako ispitanici preferiraju demokratski u odnosu na druge oblike upravljanje, podrška nedemokratskim modelima nije zanemarljiva. Odobravanje militarističkog sistema od strane jedne četvrtine ispitanika je posebno zabrinjavajuće. Ostaje pitanje za dalju analizu kako građani percipiraju autoritarnu ili vojnu vlast i šta motiviše ovakve odgovore.

Stavovi o nasilju

Ubjedljiva većina ispitanika preferira dijalog u odnosu na nasilje. Ipak, 15,7% nalazi način da opravda nasilje. Ovaj procenat ukazuje na zabrinjavajuće visok potencijal za ispoljavanje nasilja.

Grafika 2: Da li se slažete sa sljedećim tvrdnjama...

Svaki deseti ispitanik (12,2%) smatra da je opravdano oružjem braniti svoju vjeru. Sa tim nije saglasno njih 80,6% dok se 7,2% nije izjasnilo po ovom pitanju. Dakle svaki peti ispitanik (19,4%) ili odobrava upotrebu nasilja u odbrani vjere ili ga, ne izjašnjavajući se, direktno ne osuđuje ili ne isključuje, iz čega možemo zaključiti da je visoki udio u populaciji radikalizovan kada se radi o vjerskom pitanju.

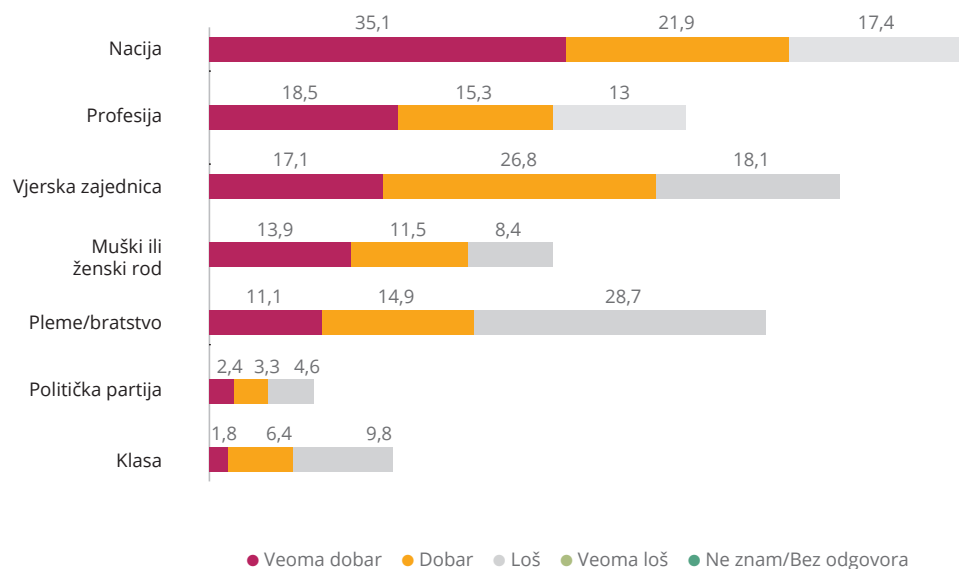
Među onima koji bi opravdali nasilje je najveći broj pripadnika pravoslavne vjeroispovijesti – 19,3% pripadnika Crnogorske pravoslavne crkve (CPC), 18,2% Srpske pravoslavne crkve (SPC), 10,9% je onih koji se izražavaju pravoslavnim bez navođenja pripadnosti određenoj crkvi. Nakon pravoslavaca, sa tim se najviše slažu pripadnici islamske vjeroispovijesti (10,4%). Ovakav stav nije zabilježen kod pripadnika katoličke vjeroispovijesti.

Međuetnički odnosi

Čak 74.2% ispitanika ocjenjuje međuetničke odnose u Crnoj Gori veoma ili uglavnom dobrim. Najveći stepen etničke distance svih grupa (Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Muslimani, Albanci) je izražen prema Romima.

Iako su prva tri izbora za poistovjećivanje nacija, profesija i vjerska zajednica, ispitanici se najviše ukupno poistovjećuju sa nacijom, vjerom i plemenom.

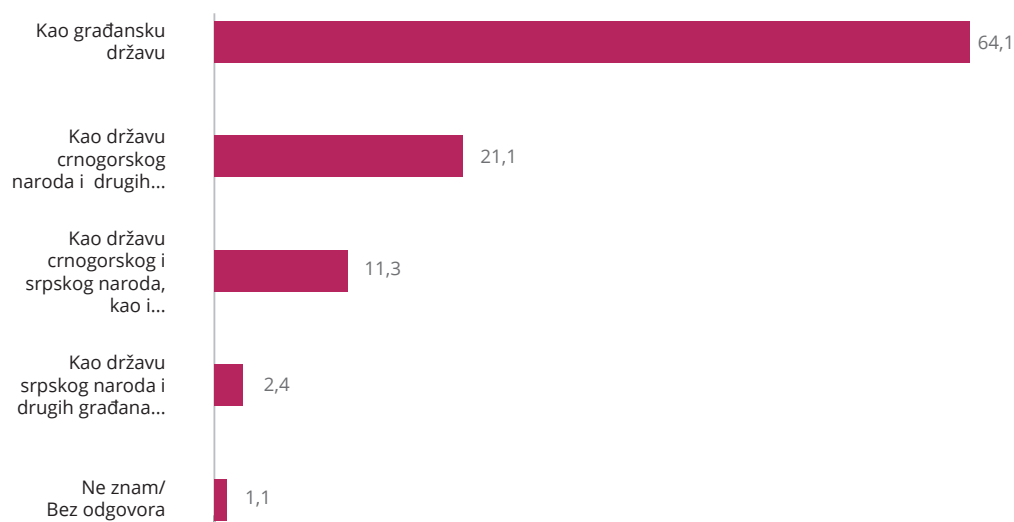
Grafika 3: Koliko blisko se osjećate da pripadate sljedećim grupama. Molimo Vas da rangirate.

Prema istraživanju, 64,1% ispitanika smatra da bi Crnu Goru trebalo definisati kao građansku državu. Njih 21,1% bi je definisalo kao državu crnogorskog naroda i drugih građana koji u njoj žive, 11,3% kao državu crnogorskog i srpskog naroda i drugih naroda koji u njoj žive, 2,4% kao državu srpskog naroda i drugih građana koji u njoj žive, a 1,1% nema stav prema ovom pitanju.

Iako na prvi pogled ohrabrujući, ovi podaci pokazuju da ni nakon gotovo 15 godina od referenduma o nezavisnosti značajan broj građana osporava sami koncept građanske države, tj. jedna trećina građana preferira koncept države u kome politički legitimitet počiva na kulturi nacije.

Grafik 4: Po Vašem mišljenju, kako treba definisati Crnu Goru kao državu?

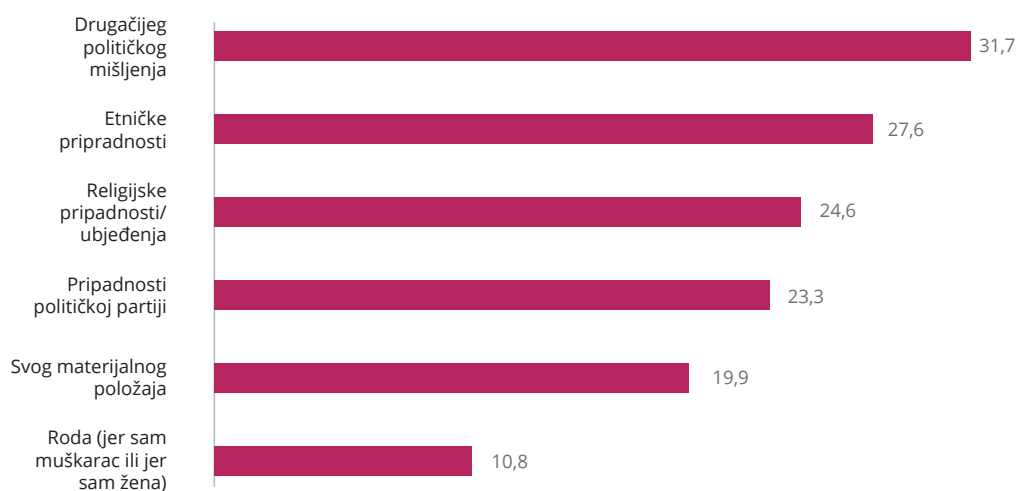

Upitani o tome koje su karakteristike važne za „istinskog Crnogorca“, najveći broj građana ističe ljubav prema Crnoj Gori (83,7%) i poštovanje crnogorske tradicije (67,4%). Nije mali ni broj onih kojima je važno crnogorsko porijeklo (40%), dok je manji procenat ističe znanje crnogorskog jezika (28,3%) ili rođenje u Crnoj Gori (20,8%).

Osjećaj bezbjednosti i sigurnosti

Na pitanje da li su se nekada osjetili ugroženo zbog drugačijeg političkog mišljenja potvrdno odgovara skoro trećina ispitanika (31.7%). Takođe, 27.6% ispitanika je ukazalo da se nekada osjetilo ugroženo zbog etničke pripadnosti, 24.6% zbog religijske pripadnosti/ubjeđenja, 23.3% zbog pripadnosti političkoj partiji, 19.9% zbog svog materijalnog položaja a 10.8% zbog roda.

Grafik 5: Da li ste se ikada osjećali ugroženo zbog:

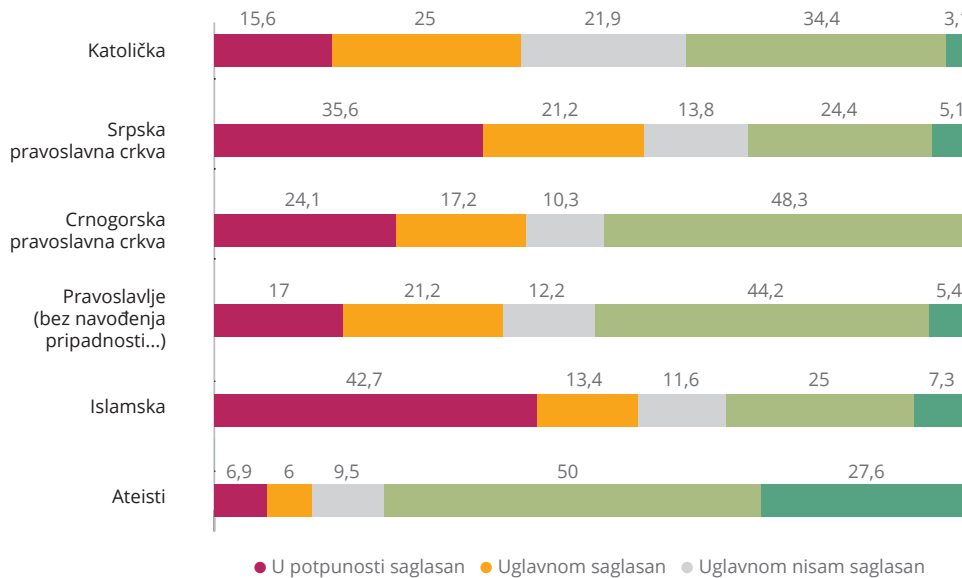
Da se u Crnoj Gori osjeća potpuno bezbjedno kazalo je 77.2% ispitanika, ali više od četvrtine (26,7%) vjeruje da je moguće da društveno-politički odnosi dovedu do nasilja. Zabrinutost je najveća među Bošnjacima i Albancima. Među onima koji su se izjasnili da vjeruju u mogućnost nasilja je 45,1% Bošnjaka, 41,5% Albanaca, 30,5% Muslimana, 28,3% Crnogoraca i 19,6% Srba. Na pitanje u kom obliku smatraju da je moguće da se ispolji nasilje, najviše odgovora je da to mogu biti nasilni protesti (69,4%), pojedinačni etnički motivisani sukobi (66%) i organizovani etnički sukobi (59,8%).

Stavovi o religiji

Većina ispitanika (88,4%) izražava pripadnost nekoj od religija, dok 11,5% njih saopštava da ne pripada ni jednoj. Međutim, samo 23,7% ispitanika jednom mjesečno ili češće prisustvuje vjerskim obredima (osim vjenčanja, krštenja i sahrana). 24,9% ispitanika to čini jednom godišnje ili rjeđe, a 25,4% prisustvuje vjerskim obredima samo za vjerske praznike. 22,5% ispitanika nikad ili gotovo nikad ne prisustvuje vjerskim obredima.

43,8% ispitanika smatra svoju religiju najispravnijom, dok se 47,8% ne slaže sa takvom tvrdnjom. Većina ispitanika koji su se izjasnili kao pripadnici islamske vjerske zajednice i Srpske pravoslavne crkve smatraju svoju religiju ispravnijom od drugih.

Grafik 6: „Mislim da je moja vjera (religija) najispravnija“ u odnosu na vjersku pripadnost

Stavovi o prošlosti

Većina ispitanika (73,8%) smatra sebe antifašistom, 12,8% je navelo da se ne osjeća tako dok se 13,4% nije izjasnilo po tom pitanju.

Na pitanje ko je u pravu bio tokom Drugog svjetskog rata gotovo četvrtina (24,4%) je navela partizane, 3,4% četnike a 2,3% zelenaše. Zabrinjavajući je podatak da 75 godina nakon Drugog svjetskog rata čak 69,8% ispitanika ne može da procijeni ko je u tom ratu bio u pravu ili smatra da niko nije bio u pravu.

Grafik 7: Da li smatrate da su u pravu bili:

Uprkos ovim nedoumicama, većina ispitanika ipak smatra da zakonom treba zabraniti rehabilitaciju četničkog (67.3%) i zelenaškog (60,8%) pokreta.

Podaci pokazuju podijeljenost i u odnosu na noviju prošlost. Na primjer 42.2% ispitanika smatra da bi trebalo obilježavati Dan sjećanja na žrtve u Srebrenici, 44.4% se ne slaže sa tim dok 13.4% nema stav po tom pitanju. Slična je situacija u odnosu na operaciju Oluja, pa 39.5% smatra da bi trebalo obilježavati Dan sjećanja na žrtve operacije Oluja, 47.6% da ne bi dok je 12.9% neopredijeljenih.

Svaki peti ispitanik (21.5%) ne smatra da je Crna Gora učinila pravu stvar kada se izvinila za ratne zločine Hrvatskoj. Skoro četvrtina ispitanika (23.6%) ne smatra da je u Srebrenici 1995. godine počinjen genocid.

IV

Radikalizam

u praksi

Mantra o Crnoj Gori kao ostrvu multikulturalizma i tolerancije na Zapadnom Balkanu održiva je samo ako se slušaju prazne parole zvaničnika i bez dublje analize gledaju zvanične statistike. U praksi, a to nam govore i percepcije građana, i diskurs političke komunikacije, ali i sve učestaliji etnički i vjerski motivisani incidenti, taj dugo njegovani pozitivni narativ o Crnoj Gori nema stvarno utemeljenje.

Crnogorska se interkulturalnost u praksi sve više pretvara u prinudnu toleranciju prema različitostima i postkonfliktni koncept mirne kohabitacije, u kome etničke i vjerske grupe naseljavaju neki prostor, ali zajedno ne doprinose izgradnji građanske države proklamovane Ustavom.

Iako je Crna Gora u prethodnom periodu radila na unapređenju i usklađivanju zakonodavstva u oblasti ljudskih prava i suzbijanju diskriminacije, djelotvorna zaštita još nije uspostavljena.

Usavršavanje sudija, tužilaca i policijskih službenika za prepoznavanje zločina iz mržnje i diskriminacije predstavlja stvarnu potrebu.³² Na govor mržnje i krivična djela učinjena iz mržnje ne reaguje se izricanjem djelotvornih, proporcionalnih i odvraćajućih sankcija.³³

Zvanične statistike, naročito one koje dolaze iz pravosuđa, mogu navesti na krivi zaključak da su djela motivisana mržnjom rijetkost. Međutim, iz analize onih incidenata koji su dobili pažnju javnosti može se vidjeti da se incidenti iz mržnje dešavaju, ali se ne procesuiraju. Samo u 2020. godini zabilježeno je više napada na pojedince ili imovinu i slučajeva ugrožavanja bezbjednosti zbog vjere i nacije, što su zaštićene karakteristike. Nadležni tužioci su u više slučajeva to kvalifikovali kao prekršaje, slučajno ili namjerno ignorišući motive napada, na taj način stavljajući problem "pod tepih", u prekršajne statistike iz kojih se nikad ne može vidjeti etnička/vjerska mržnja kao motiv.

Kaznena politika u svakoj oblasti je izraz političke volje i društvene potrebe. Ona nam govori o tome šta su prioriteti jednog društva, šta su problemi koje treba riješiti, šta su najvažnije vrijednosti koje društvo štiti. Dostupne informacije nam ukazuju da zaštita građanskog društva i njegovih vrijednosti nije visoko na listi prioriteta.

Zvanična statistika

CDT je za potrebe ovog istraživanja uputio zahtjev Sudskom i Tužilačkom savjetu za dostavljanje statistike za krivična djela iz mržnje, diskriminaciona krivična djela, kao i izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, za period 2017 – 2020. Međutim, u postojećem informacionom sistemu ne vodi se posebna evidencija o predmetima koji se odnose na krivična djela učinjena iz mržnje. Takođe, informacioni sistem ne pravi razliku između osnova diskriminacije, da li je nacionalni, rasni ili vjerski.

32 — Izvještaj o radu Tužilačkog savjeta i državnog tužilaštva za 2019. godinu, Izvještaj o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za 2019. godinu.

33 — Izvještaj o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za 2019. godinu.

Po podacima Sudskog savjeta, u periodu 2017-2020, donijeta je jedna pravosnažna osuđujuća presuda za izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, a izrečena je uslovna kazna. Djelo je učinjeno korišćenjem društvenih mreža, a izrečena kazna je ispod zakonskog minimuma.³⁴ Presuda je javno dostupna.³⁵

34 — Krivični Zakonik Crne Gore, član 370

Podaci Tužilačkog savjeta su nešto sadržajnije, ali jednako nema informacija o djelima učinjenim iz mržnje, niti razlikovanju nacionalne, vjerske ili rasne mržnje kao motiva izvršenja djela. Osnovi diskriminacije takođe nijesu odvojeni u tužilačkoj statistici.³⁶

35 — KV 262/2018 Viši sud Podgorica

36 — Izvještaji o radu Tužilačkog savjeta 2017, 2018, 2019. godina

U toku 2019. godini za rasnu i drugu diskriminaciju³⁷ prijavljena su dva lica. Za izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje prijavljeno je osma lica.³⁸ U 2018. godini zbog izvršenja krivičnog djela rasna i druga diskriminacija prijavljeno je osam lica.³⁹ Za izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje bile su tri prijave.⁴⁰ U 2017. godini zbog izvršenja krivičnog djela izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje prijavljena su dva lica.⁴¹ Takođe dva lica prijavljena su zbog izvršenja krivičnog djela rasna i druga diskriminacija.⁴²

37 — Krivični zakonik, član 443

38 — Krivični zakonik, član 370

39 — Krivični zakonik, član 443

40 — Krivični zakonik, član 370

41 — Krivični zakonik, član 370

42 — Krivični zakonik, član 443

Većina krivičnih prijava je odbačena, a samo jedna je okončana osuđujućom presudom. Od ukupnog broja punoljetnih crnogorskih državljana koji su boravili u Siriji (23) i Istočnoj Ukrajini (5), u Višem sudu u Podgorici vođena su dva krivična postupka, zbog krivičnog djela učestvovanje u stranim oružanim formacijama. Jedno lice oglašeno je krivim zbog učešća u stranim oružanim formacijama u Istočnoj Ukrajini i osuđeno na kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci, odnosno na tri godine i pet mjeseci zbog drugih krivičnih djela u sticaju sa krivičnim djelom učestvovanje u stranim oružanim formacijama, dok je drugo lice oglašeno krivim zbog učestvovanja u stranim oružanim formacijama u Siriji i osuđeno na kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci.

Statistika koju vodi institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, pruža pregled pritužbi po osnovu diskriminacije i područjima. Po zvaničnim podacima, u toku 2019. godine u oblasti rada i zapošljavanja bilo je šest pritužbi za diskriminaciju po osnovu nacionalne pripadnosti, a jedna po osnovu vjerske pripadnosti, od ukupno 47. U postupcima pred organima javne vlasti, od ukupno 18 pritužbi, jedna je bila po osnovu nacionalne pripadnosti, jedna u vezi sa pripadnošću manjinskom narodu, dvije po osnovu vjere. U postupcima pred pravosudnim organima, dvije pritužbe su bile za diskriminaciju po osnovu nacionalne pripadnosti, od ukupno šest. U oblasti zdravstvene zaštite od četiri pritužbe, jedna je bila za diskriminaciju po osnovu nacionalne pripadnosti. U imovinsko pravnim odnosima, dvije od tri pritužbe bile su po osnovu nacionalne pripadnosti. U oblasti unutrašnjih poslova i policijskog postupanja od tri pritužbe, jedna je bila zbog nacionalne pripadnosti. Za govor mržnje bila je jedna pritužba, i to upravo po osnovu nacionalne pripadnosti.

Ishod okončanja postupka nije prikazan po osnovu i oblastima, ali od ukupnog broja diskriminacija je utvrđena u manje od 20% pritužbi.

Prema podacima Uprave policije u 2019. godini registrovano je 100 prijava diskriminacije. Od ukupnog broja, devet slučajeva je za diskriminaciju po osnovu nacionalne pripadnosti, jedna po osnovu pripadnosti vjeri.

43 — CDM, "Sramno: Polomljena spomen ploča na Ravnom laz", 24.05.2020, <https://m.cdm.me/drustvo/sramno-polomljena-spomen-ploca-na-ravnom-lazu/>. Pristupljeno 31.01.2021.

44 — Igor Mitrović, "Oskrnjavljena spomen-bista Moše Pijade na Bulevaru Ivana Crnojevića", Pobjeda, 04.11.2020, <https://www.pobjeda.me/clanak/oskrnavljena-spomen-bista-mose-pijade-na-bulevaru-ivana-crnojevica>. Pristupljeno 31.01.2021.

45 — RTCG, "Oskrnavljen spomenik na Savini", 06.11.2020, <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/298749/oskrnavljen-spomenik-na-savini.html>. Pristupljeno 31.01.2021.

46 — Samir Kajošević, "DF traži spomenik Pavlu Đurišiću u Beranama", Vijesti Online, 05.11.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/407863/df-trazi-spomenik-pavlu-durisu-u-beranama>. Pristupljeno 31.01.2021.

47 — Lela Šćepanović, "Spomenik Pavlu Đurišiću u Beranama?", Radio Slobodna Evropa, 07.08.2017, <https://www.slobodnaevropa.org/a/spomenik-pavle-djurisic/28663434.html>. Pristupljeno 31.01.2021.

48 — Jelena Četković, "ZA ČAST I PONOS: Inicijativa za rehabilitaciju Krsta Popovića", Antena M / Cetinjski list, 30.07.2017, <https://www.antenam.net/drustvo/45262-inicijativa-za-rehabilitaciju-krsta-zrnova>. Pristupljeno 31.01.2021.

49 — Cetinjski list, "Cetinjani traže spomenik Krstu Zrnovom Popoviću", CDM, 16.10.2020, <https://m.cdm.me/drustvo/cetinjani-traze-spomenik-krstu-zrnovom-popovicu/>. Pristupljeno 31.01.2021.

50 — Portal RTCG, "Krstu je uzimao od Italijana i davao Crnoj Gori", 26.10.2020, <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/297262/krstu-je-uzimao-od-italijana-i-davao-crnoj-gori.html>. Pristupljeno 31.01.2021.

51 — Tufik Softić, "Ulica u Petnjici nazvana po vodi muslimanske milicije", Vijesti Online, 05.09.2015, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/165203/ulica-u-petnjici-nazvana-po-vodi-muslimanske-milicije>. Pristupljeno 31.01.2021.

Crna Gora je formalno uključena u OSCE monitoring zločina iz mržnje, međutim u bazi podataka nema zvaničnih podataka crnogorskih institucija. Umesto toga, postoji napomena da Crna Gora nije periodično izvještavala ODIHR o broju zločina iz mržnje koje je zabilježila policija. Što se tiče statistike za zločine iz mržnje koju vodi OSCE/ODIHR postoje tri prijave nevladinog sektora, koje se tiču prijetnji i napada na pripadnike LGBT zajednice, kao i jedna prijava za rasizam i ksenofobiju.

Manifestacije etnonacionalizma

— Slavljenje fašista i kolaboracionista —

Stavovi javnosti o fašističkim i kolaboracionističkim pokretima u drugom svjetskom ratu ne iznenađuju kada se stave u kontekst dugogodišnje promocije ovih pokreta u javnom diskursu nacionalističkih grupa.

U 2020. godini, u odvojenim incidentima oštećena su tri partizanska spomenika. Prvo je u maju polomljena ploča na spomeniku na Ravnom laz u Piperima, mjestu gdje je donijeta odluka o podizanju Trinaestojulskog ustanka 1941. godine⁴³. Zatim je u par dana novembra prvo nacionalističkim porukama ispisana bista Moše Pijade u Podgorici⁴⁴, a zatim i Spomenik palim borcima na Savini u Herceg Novom⁴⁵.

U isto vrijeme, slavljenje saradnika okupatora i ratnih zločinaca može se vidjeti na svim stranama. Srpski nacionalisti s vremena na vrijeme ponove zahtjev za izgradnjom spomenika četničkom komandantu poznatom po zločinima nad civilnim stanovništvom Pavlu Đurišiću⁴⁶, što je stara inicijativa koju su državne vlasti još 2003. godine zabranile i uspješno minirale⁴⁷.

I crnogorski nacionalisti slave svoga kolaboracionistu, Krsta Popovića, zapovjednika kvislinške Crnogorske nacionalne komande. Prije nekoliko godina istaknut je zahtjev za njegovom rehabilitacijom⁴⁸, a 2020. godine je pokrenuta inicijativa kojom se traži podizanje spomenika Popoviću na Cetinju⁴⁹. U dijelu medija Popović se predstavlja kao heroj, najčešće zbog svoje pozitivne uloge u ranijim periodima crnogorske istorije, ali smo u 2020. godini imali priliku da na javnom servisu gledamo romantiziranu priču o "posljednjem Krstovom saborcu" iz vremena saradnje s italijanskim okupatorom, koju su prenijeli i brojni portali.⁵⁰

I bošnjačke nacionalne stranke su se prethodnim godinama^{51/52} zalagale da jedna ulica u Petnjici ponese ime komandanta kvislinške muslimanske milicije i ratnog zločinca Osmana Rastodera.

Ništa bolji nije ni odnos prema prošlosti, što pokazuje i ispitivanje javnog mišljenja. U političkom diskursu svakoga jula i avgusta imamo primjere negiranja genocida u Srebrenici i zločina izvršenih u toku operacije Oluja, a ekstremni stavovi o ovim

događanjima nerijetko prerastaju i u prijetnje. Tako je funkcioner Bošnjačke stranke 2019. godine Srbima prijetio “traktorijadom”⁵³, a pljevaljskim je muslimanima nakon izbora 2020. priječeno nekom novom Srebrenicom⁵⁴. Negiranje genocida u Srebrenici smo gledali i u parlamentu, tamo gdje poslanički imunitet štiti od onoga što bi se inače trebalo završiti krivičnim procesuiranjem.

— Izlivi nacionalizma nakon izbora —

Otvoreni nacionalizam se posljednjih godina na velika vrata vratio i u izborne kampanje, a njegova eksplozija postaje redovna slika postizbornih slavlja. Prema istraživanju NDI iz avgusta 2020. Čak 87% građana je bilo zabrinuto zbog govora mržnje u izbornoj kampanji⁵⁵.

U Tuzima se 2019. godine pobjeda na lokalnim izborima proslavila uz zastave i klicanje Oslobođilačkoj vojsci Kosova.⁵⁶ Nakon parlamentarnih izbora 2020. godine na slavlji- ma širom zemlje pjevale su se četničke pjesme i mogle su se vidjeti četničke zastave⁵⁷. Fašistički ispadi su zabilježeni i na skupovima poraženih na izborima, pa se na Cetinju pjevala “Bojna Čavoglave” Marka Perkovića Thompsona, hrvatskog pjevača poznatog po veličanju ustaštva.⁵⁸

— Napadi iz mržnje tretirani kao prekršaji —

Nacionalističko divljanje u danima nakon parlamentarnih izbora nije se završilo samo na fašističkim simbolima i pjesmama, već su u više gradova zabilježeni nasilni incidenti⁵⁹ i napadi na Bošnjake/muslimane⁶⁰.

Posebno je teško bilo u Pljevljima gdje su oštećene prostorije Islamske zajednice⁶¹, ispisivani grafiti sa porukama mržnje⁶² i fizički napadani građani⁶³. Posebno zabrinjava što neki građani nijesu prvi put bili žrtve ovakvih napada⁶⁴. Pljevak Emir Pilav je samo nekoliko mjeseci ranije bio napadnut na ulici uz vjerski/etnički motivisane uvrede, no pljevaljsko ODT u tome nije vidjelo elemente krivičnog djela ugrožavanja sigurnosti motivisanog mržnjom, pa je počinilac na kraju kažnjen samo za prekršaj iz Zakona o javnom redu i miru.⁶⁵ I napad na prostorije IZ je okarakterisan kao prekršaj⁶⁶.

Tužilaštvo je na sličan način postupalo i ranije ove godine kada su zabilježeni napadi na sveštenike SPC u Nikšiću⁶⁷ i Baru⁶⁸. Ovakve odluke tužilaštava čine da statistika incidenata iz mržnje ostaje nevidljiva.

52 — M. Sekulović, “PREDLOG SPP OPŠTINI PETNICA: Traže ulicu po zločincu Rastoderu”, *Novosti.rs*, 15.09.2018, <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:749547-PREDLOG-SPP-OPSTINI-PETNICA-Traze-ulicu-po-zlocincu-Rastoderu>. Pristupljeno 31.01.2021.

53 — *Vijesti Online*, “Muhović pred tužiocem zbog “traktorijade”, moraće da objasni šta je mislio kada je prijetio progonom Srba iz BiH”, *Vijesti Online*, 05.06.2020, <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/439623/muhovic-pred-tuziocem-zbog-traktorijade-morace-da-objasni-sta-je-mislio-kada-je-prijetio-progonom-srba-iz-bih>. Pristupljeno 31.01.2021.

54 — Antena M, “Kamenovane prostorije IZ u Pljevljima uz poruku: Polećela crna ptica, Pljevlja biće Srebrenica”, 02.09.2020, <https://www.antenam.net/drustvo/170048-kamenovane-prostorije-iz-u-pljevljima-uz-poruku-polecela-crna-ptica-pljevlja-bice-srebrenica>. Pristupljeno 31.01.2021.

55 — NDI, Montenegro Public Opinion Poll, avgust 2020, <https://www.ndi.org/sites/default/files/MGpoll-publicaug%2720.pdf>. Pristupljeno 31.01.2021.

56 — Tijana Pravilović, “U Tuzima slavili sa zastavama Albanije i OVK: “To nije dobar politički izraz”, *Vijesti*, 04.03.2019, <https://www.vijesti.me/tv/376634/u-tuzima-slavili-sa-albanskim-zastavama-i-klicali-ovk-to-nije-dobar-politicki-izraz>. Pristupljeno 31.01.2021.

57 — Pobjeda, “Skandalozno: Četnička zastava u Podgorici, četničko orgijanje u Bijelom Polju i Budvi”, *CDM*, 02.09.2020, <https://www.cdm.me/politika/skandalozno-cetnicka-zastava-u-podgorici-cetnicko-orgijanje-u-bijelom-polju-i-budvi/>. Pristupljeno 31.01.2021.

58 — *Vijesti Online*, “Na Cetinju pjevali Tompsonovu “Bojna Čavoglave”, 05.09.2020, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/466541/na-cetinj-u-pjevali-tompsona>. Pristupljeno 31.01.2021.

59 — Radio Slobodna Evropa, “Noć incidenata u Podgorici”, 01.09.2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30814288.html>

60 — CDM, “U Podgorici jajima građani stanovi u zgradama Pejtona”, 04.09.2020, <https://www.cdm.me/hronika/u-podgorici-jajima-gadani-standovi-u-zgradama-pejtona/>. Pristupljeno 31.01.2021.

61 — Predrag Tomović, “Postizborni incidenti i strah u Pljevljima”, *Radio Slobodna Evropa*, 02.09.2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/napadi-muslimani-pljevlja-cg/30817206.html>. Pristupljeno 31.01.2021.

— Etnonacionalizam u doba korone —

62 — Pobjeda, "Prijava protiv trojice Pljevljaka zbog grafitu sa porukama mržnje", CDM, 20.10.2020, <https://www.cdm.me/hronika/prijava-protiv-trojice-pljevljaka-zbog-grafita-sa-porukama-mrznje/>. Pristupljeno 31.01.2021.

63 — Al Jazeera Balkan, "Pljevlja: Turci selite se odavde", 31.08.2020, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2020/8/31/pljevlja-turci-selite-se-odavde>. Pristupljeno 31.01.2021.

64 — Adisa Imamović, "Emir Pilav iz Pljevalja: Ovo je bio peti napad na mene u posljednjih pola godine", N1, 05.09.2020, <http://ba.n1info.com/Vijesti/a459673/Emir-Pilav-iz-Pljevalja-Ovo-je-bio-peti-napad-na-mene-u-posljednjih-pola-godine.html>. Pristupljeno 31.01.2021.

65 — PV Portal, "NAPAD NA PLJEVLJAKA: Za psovanje majke i "mrš u džamiju" kazna 250 eura", 14.10.2020, <https://pvportal.me/2020/10/napad-na-pljevljaka-za-psovanje-majke-i-mrs-u-dzamiyu-kazna-250-eura/>. Pristupljeno 31.01.2021.

66 — RTCG, "Kadribašić: Tenzije u Pljevljima se smirile, ljudi doživjeli linč", CDM, 07.09.2020, <https://www.cdm.me/politika/kadribasic-tenzije-u-pljevljima-se-smirile-ljudi-dozivjeli-linc/>. Pristupljeno 31.01.2021.

67 — Jelena Jovanović, "Nikšićanin uhapšen zbog napada na sveštenika", Vijesti, 03.01.2020, <https://www.vijesti.me/vijesti/crna-hronika/416360/ckvena-opstina-niksic-napad-nut-svestenik-priveden-osumnjiceni>. Pristupljeno 31.01.2021.

68 — CDM, "Prekršajna prijava protiv druge osobe koja je prijetila svešteniku", 23.05.2020, <https://bit.ly/3cYQFFMj>. Pristupljeno 31.01.2021.

69 — Zvanična stranica <http://www.nightwolves.me/>

70 — Veseljko Koprivica, "Kozacka vojska u Kotoru: Poruke zamaskirane pravoslavljem", Al Jazeera Balkans, 17.09.2016, <https://balkans.aljazeera.net/teme/2016/9/17/kozacka-vojska-u-kotoru-poruke-zamaskirane-pravoslavljem>. Pristupljeno 31.01.2021.

71 — Nermina Kuloglija, Milica Stojanovic, Fatjona Mejдини, Samir Kajosevic i Bojan Stojkovski, "Balkan States Failing to Address Threat from Far-Right Extremism", BIRN, 29.01.2021, <https://balkaninsight.com/2021/01/29/balkan-states-failing-to-address-threat-from-far-right-extremism/>. Pristupljeno 31.01.2021.

Pandemija koronavirusa poslužila je kao scena za još jednu promociju etnonacionalističkih narativa.

Radikalne grupe i pojedinci su na ekstremno-desnim portalima, u komentarima ispod tekstova ili na društvenim mrežama širili govor mržnje i pokrenuli talas stigmatizacije i zlostavljanja pojedinaca i čitavih naroda koji žive u Crnoj Gori. U njihovim objavama bilo je poziva na etničku i vjersku mržnju, rasnu i drugu diskriminaciju, ali i poziva na nasilje.

U prvim mjesecima pandemije na meti govora mržnje su bili Albanci, nakon povećanja broja oboljelih u opštini Tuzi, i Romi nakon izbijanja epidemije u jednom podgoričkom naselju gdje je ta zajednica većinska. Vlada je objavljivanjem spiska osoba u obaveznoj samoizolaciji omogućila stvaranje „internet milicija“ i online aplikacija za praćenje oboljelih, time izloživši veliki broj svojih građana javnoj stigmatizaciji, izlivima mržnje, pa i potencijalnom ugrožavanju bezbjednosti.

Nesposobnost državnih organa da uspješno i dosljedno implementiraju epidemiološke mjere dovela je i do prevaljivanja odgovornosti na grupe ili pojedince koji te mjere nijesu poštovali. Politički polarizovana javnost je tako podstaknuta da traži krivce za rast broja zaraženih među građanima, pa je javnost u produženom trajanju bila izložena izlivima omalovažavanja i netolerancije prema čitavim društvenim grupama, u odnosu na njihove identitetske karakteristike, poput vjerske i nacionalne pripadnosti.

— Desničarsko organizovanje —

Zvanični podaci o djelovanju desničarskih grupa u Crnoj Gori nijesu javno dostupni, ali je u posljednjih nekoliko godina primjetno da njihov broj i legitimitet rastu. Iz javno dostupnih izvora može se vidjeti da su neke grupe osnovane u Crnoj Gori, ali i da postoji djelovanje desničarskih grupa iz regiona.

Tokom godina koje su prethodile crnogorskom članstvu u NATO i u kojima je bio izražen povećani ruski uticaj u zemlji zapaženo je osnivanje većeg broja organizacija i grupa okupljenih oko antizapadnih, proruskih vrijednosti. Tako je 2015. godine u Crnoj Gori osnovana sekcija ruskog motociklističkog kluba Noćni vukovi⁶⁹, a 2016. godine je u Kotoru formirana Balkanska kozacka vojska⁷⁰.

Nerijetko je sastavni dio narativa ovih grupa i slavljenje ratnih zločinaca i revizija istorije. Ministarstvo unutrašnjih poslova 2016. zabranilo je srpsku nacionalističku organizaciju Ravnogorski pokret. Ali zabrana je imala malo efekta - registracija četničkog pokreta je zabranjena, a njegove aktivnosti u osnovi nijesu iskorijenjene.⁷¹

Među optuženim i prvostepeno osuđenim državljanima Srbije za pokušaj državnog udara u Crnoj Gori bili su i pripadnici ravnogorskih organizacija okupljenih oko slavlje-

nja saradnika nacističkog režima, koje, ispostavilo se imaju dobru prekograničnu saradnju⁷², ali i pripadnici radikalnih grupa iz Srbije povezanih sa ukrajinskim sukobom⁷³.

Neke od grupa nastalih na talasu protivljenja NATO integracijama iskazivale su političke ambicije, pa danas imamo i jednu parlamentarnu partiju koja je izronila iz tog ambijenta. Tenzije povodom Zakona o slobodi vjeroispovijesti tokom 2019/2020. uzrokovale su novi talas organizovanja sa ideološkim elementima religijskog i nacionalnog konzervativizma. Iz "litijskog pokreta" izrasle su brojne grupe od kojih su se neke okrenule političkom djelovanju⁷⁴, i iz kojih su potekli crnogorski premijer i dio ministara. Druge, poput Pravoslavnog bratstva Stupovi, svoju misiju opisuju kao patriotsku i humanitarnu, dok djeluju sa ikonografijom karakterističnom za desničarske grupacije⁷⁵.

Patriotske organizacije koje brane nacionalne vrijednosti i tradiciju pojavile su se i na "crnogorskoj strani" ovog sukoba. Njihova ideologija počiva na crnogorskom nacionalizmu, slavljenju crnogorskih kvislinga iz II svjetskog rata, i u novije vrijeme resantiman prema zapadnim saveznicima Crne Gore koje krive za izdaju nalik na onu iz 1918. godine. Nakon parlamentarnih izbora 2020. tzv. komitske grupacije i aktivisti formirali su Patriotsko-komitski savez Crne Gore i najavili učešće u političkom životu.

U eri interneta i društvenih medija desničari se ne grupišu samo u realnom već i u virtuelnom svijetu. Desničarski aktivizam je posebno izražen na Fejsbuku gdje se u desetinama povezanih grupa i stranica okupljaju pristalice desničarskih ideologija. Njihov metod borbe je blaćenje i satanizacija svih neistomišljenika, koje često prerasta i u progon u stvarnom životu. Rezultat ove strategije je ućutkivanje neistomišljenika i sve veće povlačenje slobodoumnih pojedinaca i utišavanje glasova onih koji se zalažu za demokratsko društvo jednakih pojedinaca.

72 — Srđan Janković, "Sudjenje za 'državni udar': Jesu li krivci četnici ili statisti?", Radio Slobodna Evropa, 27.09.2017, <https://www.slobodnaevropa.org/a/drzavni-udar-sudjenje-de-veti-dan/28760374.html>. Pristupljeno 31.01.2021.

73 — Radio Slobodna Evropa, "Veze 'crnogorskih pučista' sa aneksijom Krima", 22.11.2016, <https://www.slobodnaevropa.org/a/sindjelic-dokazi-puc/28132478.html>. Pristupljeno 31.01.2021.

74 — RTNK, "NVO ČIJIJE OSNIVAČ PREMIJER KRIVOKAPIĆ POD SLOGANOM „DOGODINE NA LOVČENU", 12.12.2020, <https://www.rtnk.me/me/crna-gora/nvo-%C4%8Ciji-je-osniva%C4%8C-premijer-krivokapi%C4%86-pod-sloganom-%E2%80%9Edogodine-na-lov%C4%86enu%E2%80%9C/>. Pristupljeno 31.01.2021.

75 — CDM, "Zbog okupljanja članova Pravoslavnog bratstva Stupovi policija saslušala 16 osoba", 17.12.2020, <https://www.cdm.me/hronika/zbog-okupljanja-clanova-pravoslavnog-bratstva-stupovi-policija-saslusala-16-osoba/>. Pristupljeno 31.01.2021.

V Zaključci i preporuke

Rast etnonacionalizma i desničarskog ekstremizma je problem koji je u Crnoj Gori ignorisan dok nije narastao do te mjere da se više ne može sakriti ispraznim floskulama o multikulturalizmu. Njegovi uzroci su brojni i kompleksni, i CDT će se ovom temom baviti u posebnoj analizi. Na prvom mjestu je stalna i trajna polarizacija društva i vođenje politike bez sadržaja koja se svodi na sukob etnonacionalizama. Uticaj su imala i globalna kretanja, kontinuirano loši regionalni odnosi, dezinformativne i propagandne kampanje, kao i promocija historijskog revizionizma. Značajan faktor je i djelovanje vjerskih zajednica i dogmi koje su usmjerene protiv koncepta sekularizma. Ne smije se zanemariti ni to da radikalizaciji i ekstremizmu pogoduje i loš i nepravedan politički i ekonomski sistem, čija su ključna obilježja u prethodnom periodu bila stagnacija reformi, korupcija, nepotizam i selektivna pravda. Državne institucije su se pokazale nesposobnima i nemoćnima da se nose s ovim problemima.

Kako je problem kompleksan i dugotrajan, ni rješenja ne mogu biti brza i jednostavna. Prvi važan korak je suočavanje s problemom i priznanje da se radikalizacija i ekstremizam ne dešavaju na ratištima Sirije i Ukrajine, već ovdje, u našoj zajednici, i da se bavljenje ovim problemom ne može svaliti na organe represije. Očuvanje građanskog koncepta države mora se postaviti kao politički prioritet i osigurati da se kroz najvažnije javne politike i strukture promoviše demokratsko, tolerantno, egalitarno i sekularno društvo. Ovo podrazumijeva i rad na postizanju društvenog konsenzusa o novoj identitetskoj politici, koja ne bi počivala na nacionalnim isključivostima nego na kulturnim i socijalnim karakteristikama koje su zajedničke građanima Crne Gore.

Postavljanje ove teme kao političkog prioriteta značilo bi i unapređenje postojećih strateških dokumenata i osnaživanje mehanizama za njihovu implementaciju. Nacionalnom operativnom timu za sprovođenje Strategije suzbijanja nasilnog ekstremizma (NOT) je potrebno proširiti djelokrug, osnažiti uticaj kroz podizanje na viši politički nivo, i obezbijediti resurse potrebne za ispunjavanje strateških ciljeva.

Prilikom izrade sveobuhvatne državne politike stvaranja otpornosti društva na ekstremizam potrebno je uključiti i Skupštinu Crne Gore, kao najznačajnije političko i zakonodavno tijelo. Skupština može puno doprinijeti unapređenju stanja ove oblasti kroz prioritiziranje ove teme u zakonodavnoj aktivnosti, ali i kroz kontrolu djelovanja izvršne vlasti i pravosuđa u ovoj oblasti.

Kada je u pitanju djelovanje represivnog aparata, potrebno je izvršiti podrobnu analizu postupanja policije i pravosuđa u djelima iz mržnje, diskriminacije i izazivanja mržnje, kako bi se dobile objektivne informacije nepohodne za reviziju krivičnog zakonodavstva i unapređenje kaznene politike u ovoj oblasti. Riješenost države da štiti i razvija građanski koncept treba da se ogleda u pravednom i neselektivnom tretmanu svih incidenata zasnovanih na mržnji i diskriminaciji. Da bi se mogli mjeriti rezultati policije i pravosuđa neophodno je unaprijediti način vođenja statistika koje trenutno omogućavaju skrivanje i ignorisanje problema.

Podaci iz istraživanja javnog mišljenja ukazuju i na potrebu za reformom obrazovne politike i nastavnih programa iz oblasti istorije i građanskog obrazovanja, kako bi se osiguralo bolje obrazovanje mladih o demokratiji, toleranciji, kulturi sjećanja, antifašizmu i odnos prema prošlosti. Pored formalnog, ne smije se zanemariti ni alternativno obrazovanje, pa je potrebno osnažiti podršku programima i projektima civilnog društva usmjerenim na razvoj građanskog društva i interkulturalnosti.

Konačno, nadležne institucije su dužne da u dijalogu s medijima i uz puno poštovanje principa slobode izražavanja krenu u definisanje mehanizama za borbu protiv dezinformacija i negativnih medijskih uticaja, uz istovremeni rad na osnaživanju slobodnih medija i promociji novinarstva koje djeluje u javnom interesu.

Rast desničarskog ekstremizma u Crnoj
Gori: **Građanska država na ispitu**

autori/ke:

Biljana Papović • Milica Kovačević

**CENTAR ZA
DEMOKRATSKU
TRANZICIJU**

Moskovska 153,
81 000 Podgorica
Crna Gora

+382 20 331 227
cdtmn@t-com.me
www.cdtmn.org